

HECE

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ
ISSN 1301-210X

YIL: 10 SAYI: 114/115/116
HAZİRAN/TEMMUZ/AĞUSTOS 2006
(Her ayın birinde yayımlanır.)

Yayın Türü: Yerel Süreli

Hece Yayıncılık Ltd.Şti. Adına
Sahibi: Ö. Faruk Ergezen

Yazı İşleri Müdürü: İbrahim Çelik

Yayın Yönetmeni: Hüseyin Su

Yönetim Yeri

Konur Sk. No: 39/1
Kızılay/Ankara

Yazışma: P.K. 79 Yenışehir/Ankara

Tel: (312) 419 69 13 **Fax:** (312) 419 69 14

İnternet Adresi: www.hece.com.tr

e-mail: hecedergi@yahoo.com
hece@hece.com.tr

Dizgi-Düzeltili: Hece

Teknik Hazırlık: Hece/ Bülent Güler

Kapak: Sarakusta **web:** sarakusta.com

Baskı: Öncü Basımevi **Tel:** 384 31 20

2006 Yılı Abone Bedeli:

Yıllık: 90 YTL.

(Kurumlar İçin: 200 YTL.

Yurt Dış: 150 Euro

Posta Çeki: 149582

Hece Basın Yayın Ltd.Şti.

Gelen yazılar yayınlansa da yayınlanmasa da geri
verilmez. İlkelerimize uymayan ilânlar alınmaz.

Baskı Tarihi: 31.05.2006

YUSUF TURAN GÜNAYDIN

TASAVVUF EDEBİYATINDA MEKTÛBÂT

Sûfilerin mektuplaşmaya önem verdiği bilinir. Tasavvuf edebiyatı birikimi gözden geçirildiğinde birçok sûfinin mektuplarının “mektûbât” genel başlığı altında bir araya getirildiği görülecektir.

Sûfi mektupları incelendiğinde bu mektupların genellikle “irşat” aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Ama bu, mürşit konumundaki bir sûfinin talebelerine gönderdiği mektuplarda görülen bir olgudur. Bir sûfinin kendi anlayış düzeyindeki diğer bir sûfiye gönderdiği mektuplarda ise tasavvufun girift konularının söz konusu edildiği ve karşılıklı görüş alışverişinde bulunduğu görülür. Ayrıca üstatlarıyla aynı beldede yaşamayan dervişlerin gördükleri rüyaları mektuplar aracılığıyla ilettikleri bilinen bir durumdur.

Mektûbât türü kitaplarda yer alan mektuplar, bu mektupları ellerinde bulunduran kişilerden derlenmiştir. Bir mektup külliyâtı içinde aynı konuda farklı görüşlere rastlanabilmektedir.¹ Çünkü her mektup gönderildiği kişinin ‘ahvâl’ine göre yazılmıştır ve bir kimseye hitap eden bir tavsiye veya açıklama başka birine hitap etmeyebilir.

Araştırmamız Türkçedeki tasavvufî mektuplarla sınırlıdır.

İlk ve Ünlü Sûfilerin Mektupları

Tasavvuf tarihi kitaplarına bakıldığında ilk göze çarpan sûfilerden birinin Hasan-ı Basrî (642-728) olduğunu görürüz. Aynı zamanda ünlü bir kelâmcı olan Basrî, tasavvuf tarihinde kavşak bir noktada durur. O Hz. Peygamber’den hemen sonraki nesildir (Tâbiîn) ve tanınmış bir çok sûfinin silsilesi ona çıkar. Ne var ki Basrî’nin bir kitap teşkil edecek kadar çok mektubu kaydedilmemiştir.² Ondand bahseden kaynaklarda bazı mektuplarına yer verilmiştir. Abdurrahman el-Cevzî’nin *Veliler Serdârı Hasan-ı Basrî* adıyla Türkçeye tercüme edilen eserinin yedinci bölümü Hasan-ı Basrî’nin halife ve valilerle yazışma ve görüşmelerine ayrılmıştır. Burada Adıyy b. Ertat ve Ömer b. Abdülaziz’e yazdığı iki mektup yer almaktadır ve bu mektuplar irşat amaçlı mektuplardır. Basrî’nin kelâmî konularda kendisine sorulan sorular dolaısıyla yazdığı bir risale boyutundaki bir mektup ise “kader” konusundadır ve Abdülmelik b. Mervan’a yazılmıştır.³

Tasavvuf erbâbı arasında “Seyyidü’t-Tâife” unvanıyla anılan Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 909) de mektupları kitaplaştırılmış ilk sûfilerdendir. Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî ve Mektupları* adlı çalışmasında Cüneyd’in hayatı, eserleri ve tasavvuf anlayışıyla ilgili geniş bir girişten sonra *Resâilu Cüneyd* adıyla Süleymaniye Kütüphanesinde yazma nüshası bulunan ve daha önce Ali Hasan Abdülkadir tarafından İngilizce tercümesiyle birlikte neşredilen mektupları Türkçeye kazandırmıştır. Ateş, Cü-

neyd-i Bağdâdî'ye nispet edilen ve çeşitli tasavvufî eserlerde yer alan görüşlerin gerekten ona ait olup olmadığının sağlayını yapmada bu mektupların esas alınması gerektiğini söyler ve mektuplar üzerinde yaptığı inceleme sonucu onun yukarıda belirttiğimiz unvanla anılmasını hak ettirecek yönünün bu mektuplar aracılığıyla ortaya konulabileceğini savunur. Buna göre Cüneyd, tasavvufu sistemleştirmiş bir sûfidir.⁴

Abdülkâdir Geylânî (1077-1165/66) de mektupları günümüze ulaşmış sûfilerdendir. Geylânî'nin *Mektûbât*'ı Selçuklular döneminde İran meliklerinden birine gönderilmiş 15 mektupluk bir toplamdır. Bu mektuplar Türkçede daha çok *Mektûbât-ı Geylânî / Onun Mektupları* adıyla Abdulkadir Akçiçek tarafından yapılmış tercüme sayesinde tanınmıştır. Söz konusu tercüme sırf metin içermektedir. Eser bunun dışında Seyyid Hüseyin Fevzî el-Hasenî Paşa (1899-?) tarafından şerhli olarak Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Bu tercüme-şerh ise *İrşad Mektupları* adıyla sadeleştirilerek yayınlanmıştır.

Türkçeye tercüme edilen tasavvuf büyüklerine ait mektuplardan önemli bir taneisi de Gazâlî'ye ait mektûbâtır. Türkçede dört ayrı tercümesi bulunan mektûbâtın ilk tercümesi Osman Şekerci tarafından *Devlet Başkanlarına Nasihatlar/Tercüme, İzahlar ve Dipnotlar* adıyla basılmıştır. Eser, *Devlet Başkanına Öğütler* Adıyla Osman Arpaçukuru, *Yöneticilere Altın Öğütler* adıyla Hüseyin Okur, *İmam Gazalî'nin Mektupları* adıyla Gürsel Uğurlu tarafından da tercüme edilmiştir. Uğurlu tercümesi Abdül Kayyum adlı bir araştırmacı tarafından yapılmış İngilizce tercümeyle esas almıştır. Gazâlî'nin bu eseri başta Nizamülmülk olmak üzere çeşitli devlet erkânına gönderdiği mektuplardan oluşur ve özgün adı *et-Tibrü'l-Mesbûk fî Nasîhati'l-Mülûk*'tur. Gazâlî bu mektuplarda sûfiyâne konulara değinirse de devlet adamlarına yazdığı mektuplarda verdiği öğütler tamamen tasavvufî bir arkaplâna sahiptir.

Ünlü Türk Sûfilerinin Mektupları

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mektûbât*'ı Anadolu sahası Türk tasavvuf edebiyatının en dikkat çekici tasavvufî mektuplarıdır. Eser, *Mektuplar* adıyla Abdülbâki Gölpinarlı tarafından Farsça'dan Türkçeye tercüme edilmiştir. Gölpinarlı kitaba yazdığı geniş Sunuş'ta bu mektupların Mevlânâ'ya aidiyeti konusunu tartışmış ve bu konuda olumlu kanaat belirtmiştir. Hatta *Mektuplar*'ı *Mesnevî* ve Mevlânâ'ya ait diğer eserlerle de karşılaştırarak benzeşen yönleri ortaya koymuş, mektuplarda Eflâkî gibi Mevlânâ dönemine yakın Mevlevî kaynaklarında anılan bazı olayların izlerini de sürmüştür. Gölpinarlı'nın bu Sunuş'unun *Mektuplar*'ın başında yer alması okuyucu açısından oldukça aydınlatıcıdır. Aslında Mevlânâ'nın mektupları daha önce Feridun Nâfiz Uzluk tarafından da yayınlanmıştır. Fakat bu bir tercüme çalışması değil, metin neşridir. Fakat bu neşir, Şerefeddin Yaltkaya tarafından bir makaleyle⁵ ve Gölpinarlı tarafından da söz konusu Sunuş'ta eleştirilmiştir.

Selçuklu döneminin ünlü sūfîlerinden Sadreddîn-i Konevî'nin Nasîreddîn-i Tûsî ile yazışmaları iki bilginin mektuplarıyla birlikte birbirlerine gönderdikleri çeşitli felsefî konulardaki risalelerini de içeren mektup-risale karşımı bir eserdir. Konevî'nin bir mektubuyla birlikte Tûsî'ye gönderdiği *Risâle-i Mufassaha*'sını, *Risâle-i Hâdiye*'sini ve ayrı bir risâle çapındaki *Suâller*'ini içerir. Tûsî ise Konevî'ye gönderdiği bir mektupta onun *Reşhu'l-Bâl* adlı eserinde ortaya koyduğu bazı tasavvufî görüşlerini eleştirmektedir. Konevî de bir başka mektubuyla eserini savunmuştur. Kitapta elbette Konevî'nin Tûsî'ye yönelttiği soruların cevaplarını içeren bölüm de bulunmaktadır. Yalnız *Risâle-i Hâdiye*'nin mektup olarak gönderilip gönderilmediği eserde açıkça belirtilmemiştir. Eser, Ekrem Demirli tarafından *Sadreddin Konevî ve Nasîreddin Tûsî Arasında Yazışmalar /El-Mürâşelât* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu mektuplaşmanın Konevî-Tûsî arasında değil Konevî-Ahî Evren arasında gerçekleştiği savunulmuşsa da⁶ bu görüşü ortaya koymak için ileri sürülen delillerin ikna edici olmadığını düşünmekteyiz.

Anadolu'da tasavvuf deyince ilk akla gelen isimlerin başında yer alan Hacı Bayram-ı Velî ve Akşemseddin de sınırlı sayıda mektubu kayda geçirilen iki sūfidir. Gerçi Fuad Bayramoğlu'nca Hacı Bayram'a ait olduğu iddia edilen iki mektubun ona aidiyeti ilim çevrelerince şüpheyle karşılanmışsa da söz konusu mektuplar Hacı Bayram-ı Velî ile ilgili çalışmalarda yer almıştır.⁷ Hacı Bayram Velî'nin ünlü talebesi Akşemseddin'in de iki mektubu Ali İhsan Yurd tarafından çevrimyazı olarak bu sūfinin eserlerinin toplu basımında yayınlanmıştır.⁸ Mektuplardan biri Fatih Sultan Mehmed'e yazılmıştır.

Osmanlıca Mektûbât Birikimi

Osmanlı dönemi sūfîlerinin mektuplarının çok azının gün ışığına çıkartılabildiğini, yayınlanabilenlerin dışında yazma hâlinde daha birçok mektûbâtın bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yayınlanmış Osmanlıca mektupların ağırlıklı olarak Halvetî sūfîlere ait olduğunu da hemen söylemeliyiz.

Hacı Bayram-ı Velî'ye nispet edilen mektuplarla talebesi Akşemseddin'in mektuplarından önceki bölümde söz etmiştik. Bunların dışında çevrimyazı veya sadeleştirme biçiminde yayınlanmış mektûbât türü eserlerin başında yazılış tarihi bakımından en eskisi Asiye Hatun (ö. 1643 sonrası)'un *Rüya Mektupları* adıyla Cemal Kafadar tarafından yayınlanan defteridir. Âsiye Hatun Muslihiddin-i Halvetî adlı bir sūfî'nin talebesidir. Mektuplarını 1641-1643 yılları arasında şeyhine rüyalarını anlatmak amacıyla göndermiştir. Bütünüyle rüya anlatımından ibaret olan tek mektûbât olma özelliğini taşıyan bu defter, çevrimyazı metinle sadeleştirilmiş metin bir arada yayınlanmıştır. Tasavvufta rüyaların mürşide anlatılması veya bir yolla aktarılması müridin seyrüsülûkü açısından önemli görüldüğünden Üsküp'te yaşayan Asiye Ha-

tun, Uziçe'deki şeyhine rüyalarını mektupla ulaştırmış ve böylece tasavvufî mektûbât türü açısından ilgi çekici bir örnek doğmuştur. Annemarie Schimmel'e göre söz konusu mektuplar "(...) mürit, üstat ve Peygamber arasındaki bağlantının özellikle belirginleştiği" en güzel örneklerdendir.⁹

Yine Halvetî büyüklerinden Şeyh Muhammed Nasûhî (1650/1652-1718)'nin *Vâridât-ı Kudsiyye* veya *Mürâselât* adını taşıyan 'bazı' mektupları Kemal Edib Kürkçüoğlu tarafından *Şeyh Muhammed Nasûhî / Hayatı, Eserleri, Dîvânı ve Mektupları* adlı bir çalışmanın içinde yayınlanmıştır. Sadeleştirilmeden yayınlanan bu mektuplardan biri Osmanlı padişahu III. Ahmed'e diğerleri ise "Oğlum" diye hitap ettiği talebesi Enderun Kâhyası Şeyh İbrahim Ağa'ya gönderilmiştir. Kürkçüoğlu'nun hepsini çalışmasına almadığı bu mektuplar aslında toplam 180 adettir.

Mehmed Emîn-i Tokadî (1664-1745) Nakşibendî şeyhlerindedir. Eserleri arasında bir mektûbât yoksa da bir mektubu, Halil İbrahim Şimşek'in hazırladığı *Mehmed Emîn-i Tokadî / Hayatı ve Risaleleri* adlı çalışmada yayınlanmıştır.¹⁰ Hüseyin Vassâf tarafından *Sefîne-i Evliyâ*'da kaydedilen bu mektuptan yola çıkarak Tokadî'nin başka mektupları da olabileceğini hemen düşünebiliriz. Bir talebesine gönderdiği bu mektup, cevâbî bir mektuptur ve irşat amaçlıdır.

Şair bir sûfî olan Hasan Sezâi-yi Gülşenî (1669-1737)'nin mektupları Osmanlıca olarak basılmıştır ve bu sebeple kütüphanelerde rastlanabilen bir mektûbâttır. Günümüzde bir çevrimyazı ve bir de sadeleştirilmiş metni yayınlanmıştır. Himmet Konur, *Hasan Sezâi ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı* adlı çalışmasında hem Gülşenî'nin hayatını ve eserlerini hem de mektuplarının içeriğini kapsamlı bir girişle incelemiş, mektupların çevrimyazı metinlerine de yer vermiştir. Konur, aynı zamanda mektupların muhataplarını, bu mektuplarda geçen ayet ve hadisleri birer çizelgeyle göstermiştir. Dolayısıyla sadece mektupların metinlerini içeren bir çalışma yapmakla kalmayıp, bu mektuplar üzerinde etraflı bir analiz çalışması ortaya koymuştur. Cezair Yazar'ın hazırladığı *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâi* ise sırf mektup metinlerini içeren bir sadeleştirme çalışmasıdır. Sezâi, Halvetîliğin Gülşeniyye koluna mensuptur.

Neredeyse külliyâtı Mustafa Tacı tarafından yayınlanmış bulunan İbrâhim Hâs (ö. 1762)'in *Mektûbât-ı İbrâhim Hâs (Mürâselât)* adlı mektupları ise *Tasavvufî Mektuplar* adıyla yine Tacı tarafından çevrimyazı metin olarak hazırlanmıştır. Dîvan sahibi şair bir sûfî olan Hâs da Halvetî sûfîlerindedir.

Ahmed Kuddûsî (1760-1849)'nin bazı mektupları önce Fehmi Kuyumcu'nun Divan'ı öne çıkararak hazırladığı matbu *Külliyât-ı Kuddûsî* neşrinde yayınlanmıştır. Buradakinden daha fazla (7 adet) mektubu, *Külliyât-ı Kuddûsî*'deki mektupları içermekle birlikte Divan'ın yazma bir nüshasının sonunda yer alan mektuplarıyla birleştirilerek M. Âsım Köksal tarafından yayınlanmıştır. Mektuplar, Köksal'ın *Hak Âşıkı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî* adlı çalışmasında yer almıştır.¹¹ Şiirleri tasavvuf erbabı arasında yaygın olarak okunan Kuddûsî, Nakşibendî sûfîlerindedir.

Kuşadalı İbrahîm-i Halvetî (1774-1845)'nin bir mektubu, talebesi de olan şair Enderunlu Ali Âli (ö. 1856) tarafından hazırlanan *Hidâyetü'l-Velî fî Vâridâtı Kuşadalı* adlı eserin dördüncü bâbında yer almaktadır.¹² Bu eser hazırlayanı belirtilmeden çevrimyazı olarak yayınlanmıştır. Kuşadalı'nın çok daha fazla sayıda mektubu çeşitli yazma kaynaklardan derlenerek Yaşar Nuri Öztürk tarafından *İslam Düşüncesinde Bir Dönüm Noktası Kuşadalı İbrahim Halvetî* başlıklı çalışmasının içinde yayınlanmıştır.¹³ Bu çalışma, bir girişle birlikte hazırlanmış bütünüyle bir mektûbât neşri görünümündedir.

Kuşadalı'nın talebesi Bosnalı Muhammed Tefvik el-Halvetî (ö. 1866) de mektûbât sahibi Osmanlı dönemi sûfilerindedir. Mektupları, başlığında mektûbât olduğu belirtilmeden *Son Devir Türk Tasavvufu ve Bosnalı Muhammed Tefvik Halvetî (1866)* başlıklı çalışmanın içinde yine Y. Nuri Öztürk tarafından yayınlanmıştır.¹⁴ Çalışmada mektupların önce sadeleştirilmiş, peşinden de çevrimyazı metni bir arada verilmiştir. Kitap, Bosnevî'nin hayatı, kişiliği ve tasavvuf anlayışı hakkındaki bir girişten sonra bütünüyle mektuplardan oluşmuştur.

Ünlü Nakşibendî şeyhlerinden Muhammed Esad Erbilî (1847-1931) fırtınalı hayatı kadar hacimli sayılabilecek matbu *Mektûbât*'ıyla da dikkat çekici bir şahsiyettir. Erbilî Cumhuriyet dönemi sûfilerinden Ramazanoğlu Mahmud Sâmî'nin üstadıdır. *Mektûbât* adlı eseri H. Kâmil Yılmaz ve İrfan Gündüz tarafından çevrimyazı ve sadeleştirilmiş metinler bir arada basılmıştır. 156 mektup içeren bu eserde Erbilî'nin muhip ve müntesiplerine yazdığı irşat amaçlı mektuplar yer alır. İlk altı mektupla 36. mektubu müellifinin sağlığında *Tasavvuf* mecmuasında yayınlanmıştır. Kitaplaştırdıktan sonra ise 1922 ve 1925'te olmak üzere iki kez basılmıştır.

İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât'ı

Türkiye'de en ünlü tasavvufî mektûbât hiç şüphesiz Hindistan'da yaşamış ünlü Nakşibendî şeyhi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî es-Serhendî (1564-1624)'ye aittir. Ekber Şah döneminde yaşamış ve bu hükümdarın Hindistan'da uygulamaya koyduğu "Dîn-i İlâhî" projesine karşı mücadele yürütmüş bir sûfî olan İmâm-ı Rabbânî, tasavvuf tarihinde en etkili sûfilerden biridir. Mektup yazmayı aynı zamanda mücadelesinin bir parçası olarak gerçekleştirmiş görünmektedir.

İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ı Türkçeye önce Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn tarafından tercüme edilmiştir (Basım tarihi: 1270-1277/1854-1861). Müstakîmzâde İmâm-ı Rabbânî'yle birlikte oğlu Muhammed Mâsûm (1599-1668)'un *Mektûbât*ını altı cilt hâlinde tercüme etmiştir. Türkiye'deki *Mektûbât-ı Rabbânî* neşirleri genellikle bu tercümeyi esas almıştır.

M. Süleyman Teymuroğlu'nun *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farukî'nin Mektûbâtı* adını taşıyan çalışması Müstakîmzâde tercümesinden sadeleştirilmiştir. Birinci cilt olduğu belirtilen bu sadeleştirme çalışmasında 99 mektup yer almaktadır ve diğer ciltleri basılmamıştır.

Aynı tercümeden yapılmış seçme bir sadeleştirme çalışması da Necip Fazıl Kısakürek'e aittir. Necip Fazıl, *O ve Ben* adlı eserinde İmâm-ı Rabbânî hakkında bir kitap yazmayı tasarladığını söylemişse de bunu gerçekleştirememiş, sadece *Küçük Mektûbât* adlı bir seçme hazırlamıştır (1955). Daha sonra 1967'li yıllarda *Büyük Doğu*'da kendi tabiriyle 'özleştirme' yöntemiyle yayınladığı mektuplar ölümünden sonra da Büyük Doğu Yayınları'na basılmıştır. "*Müceddid-i Elf-i Sanî Şeyh Ahmed-i Faruk-i Serhendî*" *İmâm-ı Rabbânî / Mektûbât* adıyla yayınlanan bu çalışmada yer alan mektuplar, Müstakimzade tercümesinin ilk cildinden seçilmiş ve her mektubun başında bu tercümedeki mektup numarası belirtilmiştir. Kitabın başlığında 'Faruk-i Serhendî' biçiminde yazılan künyenin 'Farukî-i Serhendî' olarak düzeltilmesi gerekmektedir. Çünkü 'Faruk' İmâm-ı Rabbânî'nin adı değildir, yalnız Hz. Ömer soyundan geldiğini gösteren nisbesi 'Farukî'dir.

Hüseyin Hilmi Işık (1911-2000) da Müstakimzade tercümesini yayına hazırlayan mütercimlerdendir. Aslında çoğunlukla Farsça olarak yazılmış mektuplardan oluşan *Mektûbât*'ı asıl dilinden de Türkçeye tercüme eden Işık'ın bir de Müstakimzade tercümesini hazırlamış olması şaşırtıcı görünmektedir. Müterciminin Müstakimzade olduğunu belirterek yayınladığı *Mektûbât*, söz konusu tercümenin sadece ilk cildini kapsar ve *Müjdecî Mektuplar* adını taşır. Aynı zamanda İmâm-ı Rabbânî ve oğlu Muhammed Mâsûm'un mektuplarından yine Müstakimzade tercümesini esas alarak hazırladığı bir derleme ise *Kıymetsiz Yazılar* adını taşır. Yalnız bu metin, mektuplardan yapılmış birer ikişer cümlelik alıntılardan oluşur ve bütünüyle mektup metni içermez. Her paragrafın sonunda *Müjdecî Mektuplar*'dan yapılan alıntılar gösterilmiştir. Diğer alıntılarda ise kaynak adları olarak garip bir biçimde Işık'ın hazırladığı diğer eserlerin adları verilmiştir. Çalışma alfabetik olarak düzenlenmiştir.

Hüseyin Hilmi Işık'ın bir de *Mektûbât*'ın Farsça asıl nüshasından tercüme ettiğini belirttiği *Yeni Mektûbât Tercemesi* adlı bir çalışması vardır. Yalnız üç ciltlik aslından yapılmış bu tercüme *Mektûbât*'ın bütün mektuplarını içermez. Mütercim, ilk baskısı 1968'de yapılan bu tercümenin 5. baskısının önsözünde ilk ciltte yer alan 313 mektubu, ikinci ciltte bulunan 99 mektuptan 49'unu ve üçüncü ciltte bulunan mektuplardan 42 tanesini tercüme ettiğini belirtmektedir. Farsça aslından tercüme edilmiş olması bu tercümeyi diğerlerinden ayırır. Ayrıca tercümenin sonunda yer alan ayrıntılı konu fihristi de eserden yararlanmayı kolaylaştırmaktadır. Ancak Işık'ın köşeli parantez açarak cümle aralarına sıkıştırdığı kişisel görüşleri nedeniyle bu tercüme eleştirilmiştir.

Mektûbât-ı Rabbânî'nin Türkçedeki en ünlü tercümesi ise Abdulkadir Akçiçek (1933-1989)'e aittir. Akçiçek'in tercümesi *Mektûbât*'ın Muhammed Murad Kazanî tarafından *Düererü'l-Meknûnât* adıyla Arapçaya yaptığı tercümeyi esas almaktadır. İki cilt hâlinde basılan bu tercüme *Mektûbât-ı Rabbânî* adını taşır. Günümüz Türk tasavvuf çevreleri *Mektûbât*'ı daha çok bu tercümesinden tanımıştır.¹⁵

Mektûbât, Akçiçek ve Işık tercümelerinin dışında son yıllarda birkaç kez daha Türkçeye tercüme edilmiştir. Kasım Yayla, Talha Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat, Ahmet Hamdi Yıldırım ve Ali Kara'nın tercümeleri *Mektûbât*'ın Türkçedeki son tercümeleridir. Yayla'nın tercümesi *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* adını taşır ve iki cilt olarak basılmıştır. Bu tercüme *Mektûbât*'ın Arapça tercümesini esas almış gözükmektedir.¹⁶ Alp-Tokat-Yıldırım üçlüsü tarafından hazırlanan tercüme ise bir 'satır arası tercüme'dir. *Mektûbât-ı Rabbânî* adını taşıyan bu tercüme üç cilt olarak basılmıştır. Satır arası düzenekle dizilen Arapça metinde kelimelerin üstüne teker teker Türkçeleri yazılarak hazırlanmış olan bu çalışma, Arapça öğrenen tasavvuf erbabına tasavvufî bir metin üzerinden Arapça öğrenme imkânı sunmayı amaçlar gözükmektedir ve elbette *Mektûbât*'ın işaret ettiğimiz Arapça tercümesini esas almaktadır.

Mektûbât'tan yapılmış konulu bir tercümeden de söz etmek gerekir. *Mektûbât-ı Rabbânî*'den *Ekâid-i Rabbânî İmâm-ı Rabbânî'nin Ehl-i Sünnet İtikâdını Beyânı* adlı bu çalışma Ali Kara adlı bir mütercim tarafından hazırlanmıştır.

İmâm-ı Rabbânî'nin Türkiye'de yoğun ilgiye mazhar olmuş *Mektûbât*'ının içeriği üzerinde de durmak gerekir. Bu eserdeki mektupların bir kısmı devlet adamlarına yazılmıştır. Bu tür mektuplarında İmâm-ı Rabbânî, muhataplarını Ekber Şah'ın Hindistan'da İslâm dinini geri plâna iten projesine karşı uyarmakta ve bu hükümdar aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalışmaktadır. Çok geçmeden bu çabalarının sonuçları görülmüş ve İmâm-ı Rabbânî özellikle mektupları aracılığıyla ulaştığı birçok devlet adamı üzerinde etkili olmuştur. Söz konusu mektupları ilgi çekici kılan bir etken de bir kısmının yazıldığı dönemin, İngilizlerin Hindistan'daki hakimiyetlerinin başlangıç dönemlerine rastlıyor oluşudur. *Mektûbât*'a bu durum yansımıştır. İngilizlerin teknoloji destekli başarılarından söz eden birine yazdığı mektupta muhatabına müspet bilimlerle uğraşma konusunda olumsuz şeyler söyleyen İmâm-ı Rabbânî'nin bu tutumu günümüzde eleştiriye konu olmuştur. Teknolojinin üstünlük aracı olamayacağını savunan İmâm-ı Rabbânî'nin bu düşünceleri üzerinde yeterince durulduğu söylenemez. Söz konusu tavrın Rabbânî'nin mutlak anlamda müspet bilim karşıtı olduğunu göstermediği, dinî ilimlerle müspet bilimler arasında yaptığı karşılaştırmada dinî ilimleri daha çok önemseydiği biçiminde değerlendirilmiştir.¹⁷ Yine *Mektûbât*'ın ilk mektubunda dile getirilen bir rüya dolayısıyla da eser, eleştirilere konu olmuştur.¹⁸

Bu ve benzeri bir kısım noktalardaki tartışmalara rağmen *Mektûbât* hâlâ önemini korumaktadır ve bunca okunmasına rağmen yeterince üzerinde durulmamış bir eser görünümündedir.¹⁹

İmâm-ı Rabbânî Mektebinde mektûbâtların her zaman önemli bir yeri olmuştur. İmâm-ı Rabbânî'nin mektupları aracılığıyla gerçekleştirdiği eylem, kendisinden sonra oğulları ve yolunu sürdürenler arasında bir gelenek oluşturmuş görünmektedir. Gerçi Rabbânî'nin üstadı Hâce Bakibillâh'ın da *Mektûbât-ı Bâkî* adlı bir eseri vardır. Dolayısıyla aslında kendisi de bir geleneğin sürdürücüsü konumundadır. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Muhammed Mâsûm'un mektupları, babasınıninkilerden ayırt

edilmek için *Mektûbât-ı Mâsûmiyye* adıyla anılmıştır. Farsça olan eserde 652 mektup vardır. Yukarıda da işaret edildiği üzere bu mektuplar Müstakimzade tarafından Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Mâsûmî'nin mektupları günümüzde bütünüyle Türkçeye aktarılmamıştır. Yalnız bu eserden bir seçme *Müntehabât-ı Mâsûmiyye* adıyla iki cilt hâlinde ve Farsça olarak basılmıştır.²⁰ İmâm-ı Rabbânî'den sonra mektûbât geleneği klâsik Nakşibendî silsilesinin dışında ayrıca Ömerî-Müceddidî bir kol olarak torunları vasıtasıyla da sürdürülmüştür. Bu kolun sürdürücülerinden ve Muhammed Mâsûm'un oğullarından olan Muhammed Nakşibend Farûkî (1624-1703)'nin tek eseri, *Vesîletü'l-Kabûl ila'llâhi ve'r-Rasûl* adlı iki ciltlik mektûbâtıdır. 1963'te Pakistan'da basılan bu eser, Türkiye'de tanınmamıştır.

Hâlidîlik ve Mektûbât Geleneği

Hâlidîlik de İmâm-ı Rabbânî'nin biçimlendirdiği Müceddidîlik içinde yer almaktadır. Fakat yine de Hâlidîlik bağımsız bir kol olarak değerlendirilmektedir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (1779-1827)'nin mektupları akrabası ve talebesi olan Es'ad Sâhib tarafından derlenmiştir. *Beğiyetü'l-Vâcid fî Mektûbâtı Mevlânâ Hâlid* adı verilen bu mektuplar *Mektûbat-ı Mevlana Halid* adıyla Dilaver Selvi ve Kemal Yıldız tarafından hazırlanarak Türkçeye kazandırılmıştır. Mektupların aslının çoğunlukla Arapça olduğunu sandığımız bu neşirde Selvi-Yıldız ikilisi mütercim değil 'yayına hazırlayanlar' olarak gösterilmiştir. Eserin girişinde Esad Sahib'in tasavvufun tanımı ve belli başlı tasavvufî kavramlar hakkında bilgi verdiği kapsamlı bir bölüm vardır. Peşinden gelen ilk bölüm 107 mektuptan oluşur. İkinci ve üçüncü bölümler ise Şeyh Maruf-i Berzencî'nin Mevlânâ Hâlid'e karşı takındığı olumsuz tutuma cevap vermek ve tasavvuf karşıtlarının iddialarını çürütmek amacıyla yazılmıştır. Görüldüğü gibi kitap sadece mektuplardan oluşmaz. Bu mektuplar üzerinde Ali Yiğiter tarafından *Tasavvufta Mektubat Geleneği ve Mevlana Halid Bağdadî'nin Mektubatı* adıyla bir Yüksek Lisans Tezi hazırlanmıştır (2002).

Başka Hâlidî sūfîlerinin de mektupları derlenmiştir. Abdurrahman-ı Tağî (1831-1886)'nin halifesi Abdülkahhar tarafından derlenen mektupları, Ahmed ve Enbiya Yıldırım tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Mektupların çoğu talebelerine öğüt mahiyetindedir ve bazı tasavvufî sorunları çözmeye yöneliktir. Tağî'nin talebelerinden ve halifelerinden olan Muhammed Sâmi-i Erzincanî (1847-1912) de hem mürşidiyle hem de mürşidinin oğlu ve diğer halifeleriyle yazışmıştır. Fakat Erzincanî'nin kendi mektupları derlenmemiştir. Ona Tâğî, Fethullah-ı Verkanîsî (ö. 1899) ve Muhammed Ziyâüddîn tarafından yazılan mektuplar ise Ünal Tuygun'un hazırladığı *Pir-i Sâmi Hazretleri / Hayatı ve Sohbetleri* adlı bir kitapta yer almıştır.²¹ Yine aynı kolun mensuplarından ve Tâğî'nin oğullarından olan Muhammed Ziyâüddin-i Nurşinî (1857-1924) ve Ahmed el-Haznevî (ö. 1949)'nin mektupları da derlenerek basılmıştır. Bu iki sūfînin mektuplarının Feyyaz Karabel tercümesi *Mektûbat* adıyla bir arada basılmıştır. Fakat birkaç tercümesi daha vardır.

Hâlidîyye'nin son dönem temsilcilerinin mektupları üzerinde bir sonraki bölümde duracağız.

Günümüz Sûfilerinin Mektupları

Hâlidî sûfilerinin mektuplarına değinirken söz ettiğimiz günümüz tasavvuf erbâbının dışında başka zevâtın da mektupları yayınlanmıştır.

Necip Fazıl Kısakürek'in mürşidi olarak tanınan Abdülhakim Arvasî (1865-1943)'nin bir mektubu ve bu mektuba Said adlı bir muhibbinin yazdığı cevap, yine Necip Fazıl'ın yayına hazırladığı Arvasî'ye ait *Rabûta-i Şerife* adlı eserin başında yer almaktadır.²² Mektubun dili Necip Fazıl tarafından titizlikle sadeleştirilmiştir. Bilindiği gibi Arvâsî yakın dönem Hâlidî temsilcilerindedir.

Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi (1874-1954) de son dönemin âlim sûfilerinden biridir ve aynı zamanda siyasî bir kişiliktir. Yayınlandığında büyük gürültüler koparan *İlme, Ulemâyâ Ait Açık Mektup* adlı kitabı klâsik anlamda bir mektup sayılmazsa da yayın yoluyla neşredilmiş bir mektup-kitaptır. Kitapta Muaviye'yle ilgili tartışmalı noktalar ele alınmıştır. Doğurduğu tepkiler sonucu Ömer Nasuhi Bilmen bir kitapla, Osman Akfırat, Yusuf Ziya Çağlı ve Yusuf Ziya Yörükân süreli yayınlarda yazı dizileri ve makalelerle kitaba reddiye yazmışlardır.²³

Yakın zamanlara kadar tanımadığımız, Çankırılı Astarlızade Mehmed Hilmi (1876-1962) adlı bir sûfinin Mustafa Aşkar tarafından hazırlanan kapsamlı biyografisinde bir mektubuna ve kendisine gelen bir başka mektuba yer verilmiştir.²⁴

Son dönemin en ünlü Mevlevî ve mesnevîhânlarından Tâhirü'l-Mevlevî (1877-1951) adıyla tanınmış Tahir Olgun'a ait iki adet mektûbâtı çevrimyazı olarak yayınlanmıştır. Sûfî olduğu kadar bir edebiyatçı da olan Tahirü'l-Mevlevî'nin *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar* Cemâl Kurnaz'ın çevrimyazısıyla, "Mevlevî Çillesi" döneminde Ahmed Remzi Dede [Akyürek]'ye yazdığı mektuplardan oluşan *Çilehâne Mektupları* ise Cemâl Kurnaz-Gülgün Erişen'in ortak mesaisiyle hazırlanmıştır. *Edebî Mektuplar*'daki Arapça ve Farsça şiir örnekleri hazırlayanlarca Türkçeye tercüme edilmiştir. Tasavvufla edebiyatın sarmaş dolaş olduğu bu mektup kitabı Türkçe tasavvufî mektûbât türünün farklı örneklerinden biridir. Dolayısıyla *Edebî Mektuplar*'ın daha önce söz ettiğimiz tasavvufî mektuplarda olduğu gibi bir irşat mektûbâtı değil, edebiyat-tasavvuf birlikteliğini örnekleyen farklı bir mektûbât olduğunu söyleyebiliriz.

Tokatlı Mustafa Hâkî (1855-1917)'nin halifesi İhramcızade İsmail Hakkı Toprak (1880-1969)'ın da bazı mektupları Lütfi Alıcı'nın hazırladığı *İhramcızâde İsmail Toprak Efendi / Hayatı Şahsiyeti ve Eserleri* adlı eserde yer almıştır.²⁵

İstanbul'daki Yahya Efendi Dergâhının son şeyhi olarak da tanınan Abdülhay Öztoprak (1884-1961)'in küçük mektûbâtı *Abdülhay Efendi'nin Mektupları* başlığı altında yayınlanmıştır. Söz konusu mektuplar hazırlayanı belirtilmeden basılmıştır.

Ayrıca mektuplar daha önce haftalık *Sebil* dergisinde tefrika edilmiştir. Hitap ve tarih kısımları çıkartılmış ve âdeta birer makaleye dönüştürülmüş bir hâlde yayınlanan bu mektuplar konularından anlaşıldığı kadarıyla tasavvufî irşat mektuplarıdır.

Mektûbât sahibi son dönem Hâlidî sûfîlerinden biri de Muhammed İhsan Oğuz (1887-1991)'dur. Oğuz, iki ciltlik *Mektuplar*'ıyla da çokça mektup ve eser yazmış velût bir sûfidir. Mektuplarında irşat amaçlı mektupların yanı sıra çeşitli tasavvufî sorunlara açıklık getiren mektuplar da vardır.

Külliyâtı Mahmut Erol Kılıç tarafından yayına hazırlanan son dönem şair-sûfîlerinden Mehmet Nusret Tura (1903-1979)'nın *Mektuplar* adlı eseri hemen tamamı talebelerinden Sabri Nebioğlu'na hitaben yazılmış 71 mektuptan oluşur. Tasavvufî hikmetlerle örülü bu mektuplar, gündelik hayatla ilgili tavsiyelerin yanı sıra rüya yorumları da içerir. Mektuplar Nebioğlu tarafından ölümünden önce M. Erol Kılıç'a teslim edilmiş ve Tura'nın daha önce basılmamış bir eseri olarak külliyâtını tamamlamıştır.

Ne yazık ki eserleri bütünüyle bir türlü yayınlanmamış bulunan son dönem sûfîlerinden Münir Derman (1910-1989)'ın mektupları da derlenmemiştir. *Allah Dostu Der ki* adlı eserinde Salihli/Süleymaniye Köyü bakkalı Enver Çalıs'a yazılmış sadece bir mektubu yer almaktadır.²⁶ Buradan yola çıkarak Derman'ın başka mektuplar da yazdığını düşünebiliriz. Bunların derlenmesi gerekir. Derman, söz konusu mektubunda "göz" ve "nazar" kavramları üzerinde tasavvufî yorumlarda bulunmaktadır. Derman ayrıca İslâm Mecmuası vasıtasıyla kendisine mektupla ulaşan bir okuyucunun sorusuna yine aynı mecmua aracılığıyla bir cevap yazmıştır.

"Çankırılı Bir Melâmî Şair" Abdullah Özay (1910-1999)'ın hayatını ve şiirlerini yayına hazırlayan Mustafa Tatçı, Özay'a gönderilen bazı mektupları da yayınlamıştır. Buradan öğrendiğimize göre Özay, Nakşî Melâmîlerinden Muhammed Nûr (ö. 1887) yoluna mensup sûfîlerle ve son dönem Melâmîlerinden Hüseyin Şemsi Ergüneş (1872-1968)'in talebeleriyle mektuplaşmıştır. Eserde dört mektup yer almaktadır.²⁷

Daha çok *İslâm Tarihi* adlı hacimli çalışmasıyla tanıdığımız M. Âsım Köksal (1913-1998) da son dönem sûfîlerindedir. Kendisine İskilipli İbrahim Edhem Gerçekoğlu (1887-1963) tarafından icazet verilmiştir. Gerçekoğlu ise Fazlullah Rahîmî ve Enbiyazâde Mehmed Hilmi'den feyiz almış bir sûfidir. Yazdığı bazı mektuplar A. Cüneyd Köksal tarafından hazırlanan kapsamlı biyografisinde yer almıştır. Bu kitapta üç mektubu yer almaktadır. Bu mektuplar Selefilik, *Mârifetnâme*'nin evrimle ilgili bölümü ve *Kutlu Doğum* adlı manzum eseri hakkındadır.²⁸

es-Seyyid Osman Hulûsî Ateş (1915-1990)'ın *Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî*'si Mehmet Akkuş tarafından çevrimyazı metin olarak yayınlanmıştır. Bu mektuplar, son dönemde hazırlanmış en kapsamlı tasavvufî mektuplardandır.

Son dönem Melâmîlerinden Ahmet Kumanlıoğlu (1921-1978)'nin mektupları da oğlu Hasan Fehmi Kumanlıoğlu tarafından *Efendi Babam'dan Mektuplar ve İlâhiler* adıyla bir kitapta toplanmıştır. Mektuplar, baş taraflarında konusunu kısaca özetleyen ifadelerle ve tarihleri belirtilerek hazırlanmış ve çoğu H. Fehmi Kumanlıoğlu'na hitaben yazılmıştır.

Hulûsi Yahyagil (1895-1986) Hâlidî temsilcilerinden Muhammed Küfrevî'den feyiz almış son dönem sūfîlerindendir. Mektupları İsmail Güleç tarafından *Sohbet ve Mektuplarıyla Hulûsi Yahyagil* adlı bir kitapta toplanmıştır.

Ayrıca son dönem Mevlevîlerinden Abdülbâkî Baykara Dede (1883-1935)'nin mektuplarından Mustafa Erdoğan *Abdülbâkî Baykara Dede / Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Şiirleri* adlı çalışmasında söz etmiş, fakat bunları yayınlamamıştır.²⁹ Hâlidî şeyhlerinden Küfrevîzade Abdülbâkî (1920-1992)'ye Atatürk tarafından gönderilen mektuplar İlhami Nalbantođlu'nun hazırladığı *Kasım Küfrevî'nin Ardından* adlı bir kitapta yayınlanmıştır.³⁰ Son Kâdirî-Hâlidî sūfîlerinden Abdullah Fârûkî el-Müceddidî (1936-1999)'nin de iki mektubu, *Özlenen Fark* dergisinde yayınlanmıştır.³¹ Yine Üsküdar'ın son sūfîlerinden oluşan tasavvufî bir çevrede yetişmiş Ahmed Yüksel Özemre'nin *Muhabbet ve Mücadele Mektupları* adlı kitabının özellikle 28., ve 51. mektupları tasavvuf konularından edep, takva-adalet ilişkisi gibi konulardadır. İdris Yılmaz'ın *Mektûbât-ı Ma'rif* adlı eseri ve son dönem sūfîlerinden Hüsameddin Rukkalî'nin ođlu M. Kazım Öztürk'ün *Mektûbat*'ı da tasavvufî mektuplar içerir. Öztürk'ün mektupları F. Aymelek Öztürk tarafından yayına hazırlanmıştır.

Son olarak biri son dönem Kadirî mutasavvıflarından ve diğeri tasavvuf tarihi alanında akademisyen iki yazarın dört kitabından söz edebiliriz. Haydar Baş'ın *Mektûbât* adını taşıyan kitabı çeşitli tasavvufî ve güncel konularda yazılmış mektupları içerir. Tasavvuf tarihi alanının tanınmış uzmanlarından Mustafa Kara'nın *Gönül Mektupları* adlı kitabı ise tasavvufun belli başlı konularını mektup üslûbuyla ele alan, bu konulara gönül yoluyla yaklaşmaya çalışan bir eserdir. Dolayısıyla bir akademisyenin kaleminden çıkmış akademik tarzın dışında bir çalışmadır. Kara'nın *Mahabbet Mektupları* ile son kitabı *Züleyha'ya Mektuplar* da aynı tarzda kaleme alınmıştır.

Diğerleri

Türkiye'de bir sūfî olarak tanınmayan, ama Abdülkadir Geylânî'nin bir eserine serh yazan, eleştirel de olsa tasavvufî eserleri bulunan İbn-i Teymiyye (1263-1328)'nin mektûbâtı *Hapishane Mektupları* adını taşır. Bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilen bu mektuplarda İbn-i Teymiyye o bildiğimiz tavrından taviz vermez. Mektupları hapisteyken yazmıştır. Artık İbn-i Teymiyye'nin alışılâgelen portresinin dışında "bir Kâdirî sūfîsi" olarak nitelendiği düşünülürse, bu mektuplarında tasavvufî tavrına dair ipuçları yakalanabilir gözüküyor.

Kuzey Afrikalı bir sufi ve Şâzelî şeyhi olan Mulay el-Arabî ed-Darkavî (ö. 1823)'nin de mektupları Türkçeye tercüme edilmiştir. Talebesi Alâvî vasıtasıyla Batıda etkili olan bu sûfi'nin mektupları İbrahim Titus Burckhardt (1908-1984) tarafından derlenmiş ve İngilizceye tercüme edilmiştir. İbrahim Kalın tarafından *Bir Mürşidin Mektupları* adıyla yapılan Türkçe tercümesi de bu derlemeden, dolayısıyla İngilizceden yapılmıştır (*Letters of Sufi Master*).

Bunların dışında makaleler hâlinde yayınlanmış çeşitli tasavvufî mektuplar da vardır.

Türkçede Tasavvufî Mektûbât Birikimi

Burada metinde adı geçen ama ayrıntılı künyesi verilmeyen gerek Türkçe yazılmış, gerekse Türkçeye tercüme edilmiş tasavvufî mektûbâtların bir listesini vereceğiz. Kitaplarda bölüm hâlinde bulunan mektupları ise dipnotlarda göstermiş bulunuyoruz:

1. Abdülhay Öztoprak, *Abdülhay Efendi'nin Mektupları*, Hzl. ?, Seha Neşr., İstanbul 1990, 88 s.
2. Abdülkâdir Geylânî, *Mektûbât-ı Geylânî / Onun Mektupları*, Çev. Abdulkadir Akçiçek, Bahar Y., 3. b., İstanbul 1983, 111 s.
3. Abdülkâdir Geylânî, *İrşad Mektupları (Mektubat-ı Geylânî)*, Çev. es-Seyyid Hüseyin Fevzi el-Hasenî Paşa, Hzl. Ali Eren, Âlem Tic. ve Y., 2. b. İstanbul 1997?, 272 s.
4. Abdülkâdir Geylânî, *Mektûbât-ı Geylânî*, Çev. es-Seyyid Hüseyin Fevzi el-Hasenî Paşa, Hzl. Bekir Uluçınar, Uluçınar Y., İstanbul 1981, 251 s.
5. Âsiye Hatun, *Rüya Mektupları*, Ç.yazı: Cemal Kafadar, Oğlak Y., İstanbul 1994, 105 s.
6. Cüneyd-i Bağdâdî, *Cüneyd-i Bağdâdî ve Mektupları*, Hzl. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul, T.siz, 3300+78 s. (Türkçe+Arapça) (*Resâilü'l-Cüneyd*)
7. Gazâlî, *Devlet Başkanına Öğütler*, Çev. Osman Arpaçukuru, İlke Y., 1. b. İstanbul 2004, 159 s.
8. Gazâlî, *Devlet Başkanlarına Nasihatlar/Tercüme, İzahlar ve Dipnotlar*, Sinan y., İstanbul, 1. b., İstanbul 1969 (2. b.: 1995), 175 s.
9. Gazâlî, *İmam Gazâlî'nin Mektupları*, Hzl. Abdül Kayyum, Çev. Gürsel Uğurlu, İnkuilâb Y., İstanbul, İstanbul 2002, 143 s. (*Letters of Al-Ghazzali*).
10. Gazâlî, *Yöneticilere Altın Öğütler*, Çev. Hüseyin Okur, Semerkand Y., 1. b., İstanbul 2004, 296
11. Hasan Sezâî-yi Gülşenî, *Mektûbât-ı Hazret-i Sezâî*, Sadl. Cezair Yarar, Divan Y., İstanbul 2001, 254 s.
12. Haydar Baş, *Mektûbât*, İcmâl Y., İstanbul, 1. b., İstanbul 1993, 275 s.

13. Himmet Konur, *Hasan Sezâî ve Mektupları Işığında Tasavvuf Hayatı*, Tibyan Y., İzmir 2003, 260 s.
14. İbn-i Teymiyye, *Hapishane Mektupları*, Çev. Heyet, Tevhid Y., İstanbul 1999, 69 s.
15. İbrâhim Hâs, *Tasavvufî Mektuplar*, Hazl. Mustafa Tatçı, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2005, 78 s. (*Mektûbât-ı İbrâhim Hâs / Mürâselât*)
16. İdris Yılmaz, *Mektûbât-ı Ma'ruf*, Bedir Y., 1. b., İstanbul 2001, 240 s.
17. İmâm-ı Rabbânî & Muhammed Mâsum, *Kıymetsiz Yazılar*, Çev. Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn, Hzl. Hüseyin Hilmi Işık?, Hakikat Ltd.Şti. Y., 8. b., İstanbul 1998, 400 s. Rabbânî ve oğlu M. Masum'un *Mektûbât* adlı eserlerinin Müstakîmzade tarafından yapılan tercümesinden seçmeler).
18. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî es-Serhendî, *İmâm-ı Rabbani Ahmed Faruki'nin Mektûbatı I*, Çev. Müstakîmzâde Süleyman Sadedin, Sadl. M. Süleyman Teymuroğlu, Hilâl Y., Ankara 1962, 335 s.
19. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farukî Serhendî, *Mektûbât Terecemesi*, Çev. Hüseyin Hilmi Işık, Işık K.evi Y., 5. b., İstanbul 1975, 626 s.
20. İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, Çev. Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn, Hzl. Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Y., 1. b., İstanbul 1995, 207 s.
21. İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî Tercümesi I-III*, Çev. Talha Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat, Ahmet Hamdi Yıldırım, Yasin Y., İstanbul 2003.
22. İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât I-II*, Çile y., İstanbul, 1977-1878, 1754 s. Diğer basım: Merve y., İstanbul, t.siz, 1744 (834+910) s.
23. İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî I-II*, Çev. Kasım Yayla Merve y., İstanbul, 1999, 808+735 s.
24. İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî'den Ekâid-i Rabbânî: İmâm-ı Rabbânî'nin Ehl-i Sünnet İtikadı'nı Beyânı*, Hzl. Ali Kara, Serhend Y., İstanbul 2000, 159 s.
25. Kumanlıoğlu, Ahmet, *Efendi Babamdan Mektuplar ve İlâhiler*, Hzl. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Tibyan Y., İzmir 2002, 144 s.
26. M. Kazım Öztürk, *Mektûbât*, İzmir 1989, 90 s.
27. Mustafa Kara, *Mahabbet Mektupları*, Emin Y., Bursa 2004, 264 s.
28. Mustafa Kara, *Züleyha'ya Mektuplar*, Mavi Y., İstanbul 2006, 264 s.
29. Mehmet Nusret Tura, *Mektuplar*, Hzl. Mahmut Erol Kılıç, İnsan Y., İstanbul 1995, 208 s.
30. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mektuplar*, Çev. Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp ve Aka Kevleri Y., İstanbul 1963, XXIII+312 s.
31. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, *Mektûbat-ı Mevlana Halid*, Derl. Es'ad Sâhib, adıyla Dilaver Selvi ve Kemal Yıldız, Umran Y., İstanbul 1993, 407+4 s. (*Beğiyetü'l-Vâcid fî Mektûbâtı Mevlânâ Hâlid*).
32. Muhammed Esad Erbilî, *Mektûbât*, Hzl. H. Kâmil Yılmaz & İrfan Gündüz, Erkam Y., İstanbul, 2002, 438 s.

33. Muhammed İhsan Oğuz, *Mektuplar I-II*, Oğuz Vakfı Y., İstanbul 1997.
34. Muhammed Ziyaüddin & Ahmed el-Haznevî, *Mektûbat: Hazret Şeyh Muhammed Ziyaüddin Efendinin ve Halife Şeyh Ahmed El-Haznevî'nin Tâbilerine, Mürşidlere, Âlimlere, Talebelerine ve Sâir Kimselere Yazmış Oldukları Mektupları*, Derl. Şeyh Alâuddin & Şeyh İzzeddin, Çev. Hasip Seven, Seriyeye K.evi Y., Elazığ 1982, 478 s.
35. Muhammed Ziyaüddin, *Mektûbât-ı Hazret: Şeyh Muhammed Ziyaüddin (k.s.)'nin Mektupları*, Hzl. A. Selahaddin Kınacı, SEY-TAÇ Y., İstanbul 2003, 320 s.
36. Muhammed Ziyaüddin-i Nurşinî & Ahmed el-Haznevî, *Mektûbat*, Menzil K.evi Y., Adıyaman 1982, 444 s. (Kapakta: *Yeni Mektûbat*).
37. Mula el-Arabî ed-Darkavî, *Bir Mürşidin Mektupları*, Hzl. İbrahim Titus Burckhardt, Çev. İbrahim kalın, İnsan Y., İstanbul 1995, 64 s.
38. Mustafa Kara, *Gönül Mektupları*, Mavi Y., 1. b., İstanbul 2000, 176 s.
39. Necip Fazıl Kısakürek, "*Müceddid-i Elf-i Sanî Şeyh Ahmed-i Faruk-i Serhendî*" *İmam-ı Rabbânî / Mektûbât*, Büyük Doğu Y., 1. b., İstanbul
40. *Sadreddin Konevî ve Nasireddin Tûsî Arasında Yazışmalar / El-Mürâselât*, Çev. Ekrem Demirli, İz Y., İstanbul, 2002.
41. es-Seyyid Osman Hulûsî Ateş, *Mektûbât-ı Hulûsî-i Dârendevî*, Yay. Hzl. Mehmet Akkuş, Es-Seyyid Osman Hulûsî Efendi Vakfı, Ankara 1996, XVII+424 s.
42. Şeyh Abdurrahman-ı Tağî, *Şeyh Abdurrahmân Tağî (k.s.)'nin Mektupları*, Çev. Ahmed Yıldırım & Enbiya Yıldırım, Umran Y., İstanbul 1995, 239 s.
43. Şeyh Muhammed Nasûhî, *Vâridât-ı Kudsiyye veya Mürâselât, Şeyh Muhammed Nasûhî / Hayatı Eserleri, Dîvanı ve Mektupları* içinde, Hzl. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Âlem Tic. Y., İstanbul, T.siz, 208 s.
44. Tâhirü'l-Mevlevî [Olgun], *Çilehâne Mektupları*, Hzl. Cemâl Kurnaz & Gülgün Erişen, Akçağ Y., Ankara 1995, 259 s. (*Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mevlevî Çillesi Hâtrât ve Tahassüsâtını Hâvî Olarak Ahmed Remzî Dede'ye Mektuplar*).
45. Tâhirü'l-Mevlevî [Olgun], *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebî Mektuplar*, Hzl. Cemâl Kurnaz, Akçağ Y., Ankara 1995, 210 s.
46. Yaşar Nuri Öztürk, *İslam Düşüncesinde Bir Dönüm Noktası Kuşadalı İbrahim Halvetî*, Yeni Boyut Yayınları, 3. b., İstanbul 1997, s. 173-332.
47. Yaşar Nuri Öztürk, *Son Devir Türk Tasavvufu ve Bosnalı Muhammed Tefik Halvetî (1866)*, Yeni Boyut Y., 3. b., İstanbul 1996, 198 s.
48. Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi, *İlme, Ulemâya Ait Açık Mektup*, Tecelli Matb., İstanbul 1947, 12 s.

¹ Msl. *Mektûbât-ı Rabbânî*'de rüya konusunda yer alan bu tür farklı açıklamalar için bk. "İmam-ı Rabbânî (k.s.)'nin Rüya'ya Yaklaşımı", *Özlenen Fark*, Yıl: V, Eylül 2000, S. 50, s. 7-8.

² Basrî'nin mektuplarının topluca yer aldığı bir kaynak için bk. Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü Resâil-i'l-Arab-II*, Beyrut, T.siz, s. 233-234, 324-334.

³ Bu mektup Yaşar Kutluay tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve *İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde ya-

- ynlanmıştır: c. III, 1954, s. III-IV. Mektup için ayrıca bk. Osman Erkmen, *Büyük Veli Hasan-ı Basri Hazretleri ve Hikmetli Sözleri*, Sincan Matb., Ankara 1978, s. 84-106.
- ⁴ S. Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî ve Mektupları*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, T.siz, s. 7-8.
- ⁵ Bk. Yaltkaya, *Türkiyat Mecmuası*, c. VI, 1936-1939, s. 323-345.
- ⁶ Bk. Mikail Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, Bayrak Matb., İstanbul 2001, s. 16.
- ⁷ Bk. Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 106.
- ⁸ Bk. Ali İhsan Yurd, *Akşemseddin [1390-1459] Hayatı-Eserleri*, Yay. Hzl. Mustafa S. Kaçalın, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul 1994, s. 343-346.
- ⁹ Schimmel, *Halifenin Rüyalari / İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, Çev. Tüba Erkmen, Kocabalı Yayınevi, 1. b., İstanbul 2005, s. 212-213.
- ¹⁰ Bk. H. İ. Şimşek, *Mehmed Emîn-i Tokadî / Hayatı ve Risaleleri* İnsan Yayınları, 1. b., İstanbul 2005, s. 217-220.
- ¹¹ Bk. Köksal, *Hak Âşığı, Büyük Mürşid Ahmed Kuddûsî*, Yay. Hzl. A. Cüneyd Köksal, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 116-141.
- ¹² Ali Âli, *Hidâyetü'l-Veli fi Vâridâtı Kuşadalı*, Basım yeri ve tarihi yok, s. 38-42.
- ¹³ Bk. Yeni Boyut Yayınları, 3. b., İstanbul 1997, s. 173-332.
- ¹⁴ Yeni Boyut Yayınları, 3. b., İstanbul 1996, s. 59-189.
- ¹⁵ Mütercimle yapılmış bir röportaj için bk. "Abdülkadir Akçiçek ile İmam-ı Rabbani ve Mektubatı Üzerine", *İslâm*, Yıl: I, Haziran 1984, S. 10, s. 60-61.
- ¹⁶ Merve y., İstanbul, 1999, 808+735 s. (Ar.dan)
- ¹⁷ İmzasız, "Mektûbât'ta Müsbet Bilimlere Yaklaşım", *Özlenen Fark*, Yıl: IV, Mayıs 2000, S. 46, s. 6.
- ¹⁸ Bu husustaki eleştiriler ve konunun değerlendirmesi için bk. Abdullah Farukî el-Müceddidî, "Mektûbât-ı Rabbânî'nin Birinci Mektubu Üzerine", *İslâm'da Zikir ve Rabûta*, Farukiye Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 147-158.
- ¹⁹ Mektûbât hakkında derli-toplu bilgi için bk. Ethem Cebecioğlu, "Klâsiklerimiz VIII: el-Mektûbât", *Tasavvuf*, Yıl: III, Temmuz-Aralık 2002, S. 9, s. 369-384; İbrahim Edhem Bilgin, "Mektubatın Kısa Bir Analizi", *Dervrimci Süfi Hareketleri ve İmam-ı Rabbânî*, Kültür Basın-Yayın Birliği, İstanbul 1989, s. 71-84..
- ²⁰ İhlâs Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- ²¹ s. 93-129.
- ²² Arvasî, *Rabûta-i Şerife*, Hzl. N. F. Kısakürek, Büyük Doğu Yayınları, 5. b., İstanbul 1994, s. 7-15.
- ²³ Bk. Ömer Hakan Özalp, *Hoca, Şeyh, Siyasetçi Erzurumlu Yeşilzâde Mehmed Salih Efendi*, Erzurum Kitaplığı Yayını, 1. b., İstanbul 1999, s. 79-80.
- ²⁴ Bk. Aşkar, *Çankırlı Astarlızade Mehmed Hilmi Efendi*, Sistem Matb., İstanbul 2005, s. 202-206.
- ²⁵ S. 49-63.
- ²⁶ Derman, *Allah Dostau Der ki...*, 3. b., Ankara 1987, s. 138-142.
- ²⁷ Bk. Tatçı, *Çankırlı Bir Melâmî Şair Abdullah Özalp / Hayatı ve Şiirleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2004, s. 19-24.
- ²⁸ Köksal, *M. Âsım Köksal Hayatı ve Hatıraları / Peygambere Adanmış Bir Ömür*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 321-330.
- ²⁹ Erdoğan, "Mektupları", *Abdülbâkî Baykara Dede / Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Şiirleri*, Dergâh Y., 1. b., İstanbul 2003, s. 193-194.
- ³⁰ Bk. s. 47-57.
- ³¹ Bk. Abdullah Farukî el-Müceddidî, "Mektûbât-ı Fârûkî / Mevlid Kandiliniz Kutlu Olsun", *Özlenen Fark*, Yıl: V, Haziran 2001, S. 59, s. 3; "Mektûbât-ı Fârûkî / Tasavvufa Dâir Bazı Şüphelerin Giderilmesi", *Özlenen Fark*, Yıl: V, Temmuz 2001, S. 60, s. 3-7.